

U Leku od smrti knjizi izabranih pesama Bogdana Čiplića (Matica srpska, 1969), nalazi se i *Mezimče srbsko*, jedna inače zatrena a značajna pesma. Tepajući i gorko ridajući nad sudbinom Srpskog narodnog pozorišta, *mezimčetu srbskog*, njegovih protagonisti i sudsina, putujućih glumaca, nekad slavnih i uzbudljivih, u poznim danima propalih u čamotinji malih provincijskih kasina, u slabim francuskim komadiima. Nije ovo samo antologijska pesma Čiplićeva, tako karakteristična za njegovu dobrodušno ironičnu, raspršanu, podrobnim opisima načljenjenu poeziju. Ovo je čitava antologija Čiplićeve poezije, njegovih prečanskih vajjanja, humorna i gorka u isti mah, nostalgična i suzna pred prizorima tog davnog, već nestalog bečejskog sveta u kome su žene bogatih trgovaca skidale u jadnim garderobama glumačkim adidare i poklanjale ih putujućim glumcima, i u kome se patetična fraza romantičarskih deklamacija razlegala na način kako smo to već videli i čuli u Čiplićevom *Traktatu o sluškinjama*. Poučno je, i ovde, saznanje da Čiplić pева i snatri večito u jednom te istom krugu. Tisa, *mezimče srbsko*, Draga Spasićka, koja se, kao što je poznato, uzbudljivo, već ostala i bivša, pojavljuje u njegovom *Varažlici u Bečeju*, Koča Vasiljević, Žarkov otac, srpski Hamlet, Bečeji, atmosfera prečanskih kasina, itd. U ovoj pesmi je, međutim, sve čega se Čiplićeva inspiracija dotačila autentično teatar, neprerušen, kompletan, kompleksan. To, istina, nije teatarska predstava, ali je pred nama sve na teatar nalik: toržestveni pokreti, srednjovekovni velmože umrljani mastiksom, Tona Hadžić pred kojim, kao pred ikonom, bečejski učitelji skidaju šešir, Spasićku u Koštani, Milka Marković u bednou francuskou komadiću, Kafane Rojal i Jelen, reform torte onih davnih prečanskih vremena, „prečanska tvrdoglava lalinška ljubav smešna romantična“. U pesmama Žarka Vasiljevića najčešće se nahodi upravo taj trenutak teatarskog, ritualnog sveta Vojvodine stare; u pesmama Čiplićevim, daleko je više insistiranja na jednoj paorskoj, salašarskoj, do kraja profanoj i razbaškarenoj komponenti srpskog pravoslavlja. Ali u ovom *Mezimčetu srbskom* ovaj pesnik najednom doseže stepen jednog pravog pravcatog prečanskog pozorja: toliko je u njemu sve gorko i u isti mah ironično, dobroćudnim humorom operavaženo i tužno na jedan zaptiven, uzdržan, prečanski način. Ima Čiplić pesama koje neposrednije razvijaju zastavu prečanskog kraja, koje se razležu naširoko iznad salašarskog i paorskog sveta Vojvodine stare. Ali pesmu koja je toliko teatar, koja je toliko graždanska, svećana, ispođedna, jedva da je moguće pronaći u njegovoj bogatoj i neuđedraženoj pevaniji. Trebalо bi da je *Pozorište* preštampa, da je, umesto nekrologa mnogo brojnim starim epochama *mezimčetu srbskog*, razvije pred nama, ali i pred tim starim pozorišnim daskama koje prečanluk znače.

TODOR MANOJLOVIĆ, FILM U NOVOM SADU I... MONI DE BULI

Nedavno, u jednom fragmentu filma o Novom Sadu (Stevan Stanić i Branko Milošević) mogao se čuti jedan stari odlomak davnog pisma Todoru Manojloviću, upućenog na moju adresu. Pismo je delimično objavljeno u *Letopisu Matice srpske* i u knjizi *Novi Sad, grad na reci*, i u njemu se, na onaj poznato nostalgični i iznutra nadahnuto ozareni način Todoru Manojloviću, spominje novosadski Dunavski park, njegova dva bela labuda, milanski Đardino, itd. Gledajući sad na ekranu te iste labudove, ja sam, međutim, mislio ponovo na Moniju de Buliju i njegovu opasku o Todoru Manojloviću iz predratnih još dana, kada je stolovao pred *Moskvom* i časkao o svojim bogatim mlađičkim putovanjima. Moni de Buli koji je bio zabeležio kako za sebe više ništa ne traži sem da umre u postelji banalnom smrću, ostavio je, sad već i on ne

draško ređep

odломci novosadskog dnevnika 1969.

medu živima, sledeće svedočanstvo: „Todor Manojlović, koga iz Crnjanjskove grupe već bolje znam, bio je daleko zanimljiviji. Njegova zaista solidna kultura imala je nečeg sunčanog. U njegovoj prirodi, živeo je duboki smisao za lepotu, neka vrsta apolonskog zdravlja i vedrine.“ Kada ga čitam, kada ga vidim kako zastajkuje na uglovima novosadskih i zrenjaninskih ulica, sad ne više medu nama, ja ga najčešće zamišljam sa oreolom oktobarskog, jesenjeg, zlatnog sunca oko sebe. Njegovi rukopisi, njegova pisma, njegovi tekstovi čame sad na svim stranama, u našim fijokama, zatvoreni za svet pa i za to pozno jesenje sunce, mi ga citiramo, navodimo u filmovima, na televiziji i u časopisima njegove stihove i njegove epistole ispisivane onim čistim, nepočesivim, crtanim rukopisom, a u meni traže saznanje da je on umro umnogome gnevani, uvreden na jedan Novi Sad kome se nije uklapao u shemu, u priručnu hijerarhiju sopstvenih vrednosti, i koji ga je, po opasnoj odluci iza zatvorenih vrata, ostavljao po strani, daleko od očiju javnosti i pažnje, da se uskoro i o tom slučaju Manojlović progovori ozbiljnije i opširnije nego što će više večite, začudene sive eminencije naših izdavača.

POEZIJA

U danima kada novine beleže osnivanje klubova ljubitelja i obožavalaca zabavne muzike, na svim stranama tako reći, u svim slobodnim prostorima solitera ili pak vlažnih podrumskih izbi u kojima odjekuje „do panja“ nova melodija Korni grupe, pojavit će časopis za ljubitelje poezije, *Poezija*. Slavko Almažan, Damjan Malešev i Rade Tomić (glavni i odgovorni urednik) pokrenuli su u Novom Sadu časopis posvećen od prvog do poslednjeg slova poeziji, njenim prostorima, tumačenjima, svetovima, streljenjima. Bez manifesta, sa pesmama Zvonimira Goloba, Damjana Maleševa, Branka Bošnjaka, Tanje Kragujević, Elvire Rajković, Adama Puslojića, Tita Bilopavlovića, Srbe Ignjatovića, Radeta Tomića, Olega Ibrahimoffa, kao sa svojom jedinom, čistom zastavom, ova *Poezija* u svom apartnom, svežem ruhu, mladolika i uzbudljiva, diskretno stavila do znanja kako svečanost poetskog čina tako često ne garantuju ugledni formati starih i poznatih časopisa, ali kako je ta svečanost vazda prisutna kad entuzijazam i invencija blisko suseduju, ma gde, ma u kakvoj to privatnoj ili polupravnoj publikaciji ugradeni, srećom daleko od rutinerskog, bahatog, činovničkog uredničkog oka. Časopisi traju dok traje oduševljenje za njih, rečeno je davno, ponovljeno isto tako davno. Bilo bi tako dobro kada bi oduševljenje za ovu *Poeziju*, za ovu čistu kap autentičnosti u poplavi naših magazina i časopisa po kioscima, trajalo što duže, što konsekventnije. Zbilja, kada će se pojaviti drugi broj te *Poezije* koja „godišnje izlazi neograničeni broj puta“? Te *Poezije*, tog malenog a dobrodošlog poetskog Hajd parka Novog Sada.

IVAN SLAMNIG U NOVOM SADU

Pre desetak godina, setiće se oni koji umeju da se sećaju, Ivan Slamnig je za jednim stolom kod nekadašnjeg Maroša, u vreme noćno i ponoćno, razvijao svoju krtu, resku duhovitost, opervažaju frajerskim žargonom, brzorekošu južnog govora, hitro naklonjen versifikatorskim rešenjima. Da li je u Novom Sadu bio Novosadanin? Mislim da jeste, sve pogledajući u njegovu pesmu *A Roma alla Romana* koja upravo slaveći vic koji, kako bi Bergson napominjao, važi u jednoj parohiji, u isti mah se podružuje toj svetoj osrednjosti koja hara svetom i u čiju rimu prosečnosti ulazi čitav jedan život:

*U Stocu jedi tvorna ovna
u Wallstreetu se hvali kintom,
žonglerka neka ljubi klovna,
a šinto nek se ženi šintom.*

*Kad strana smrtnih zvana jača
— a bili knezi ili sebri
opredijeli se za mustaća
podnosje onda ni ti ne brije.*

*Bjelina puti kad se časti
kćer šetat vodi za mjeseca.
Kad štaju ljudi crne masti
na žar je daj ko pogon svecu.*

*U Alma-atu Alma otac,
a u Osijeku budi Osječan,
sa tatom tat, sa platcem — platac,
O kako divno biti prosječan!*

Kako ja čitam i vidim čitavu Slamnigu literaturu, ovaj duhoviti i podrugljivi stav prema proseku, prema toj sivoj, jednostavnoj i monotonoj jasnoći, dominira na mnogim stranicama ne samo *Neprijatelja* i *Povratnika s mjeseca*, već uveliko i u orbiti tih njegovih vrskavih, mediteranskih, čilih stihova, od *Barbare* do *Limba*, na razdaljini dugih godina jedne generacije koja danas daje ton hrvatskom književnom trenutku. A *Roma alla Romana*, a u ovom svetu hipoika i žargona, poverljivih poruka i javnih tajni, iskidanih slogova i nemušte leksike, treba biti i hipik, i prošećan, i nadnesen nad format *Adama i Eve*, i beskušnik koji dremucka pod svodovima dubrovačke Sponze, i u Novom Sadu, dabogme, Novosadanin.

NA TELEPU

U autobusu kojim se vraćam kući, tek neki trenutak pre stanice na uglu Tesline ulice, kod starog Park hotela, na kojoj obično izlazim, davno već, jedan saputnik koga ništa nisam pitao, s kojim sam jednostavno čutao tih nekoliko minuta od katedrale do zelenog skvera Futoške ulice, na rubu parka, rekao mi je kako tu treba da izadem iz autobusa, pošto je tu moja stanica. Ja sam se zaprapstio nad tim odgovorom na pitanje koje nisam ni postavio, i — kako to već biva — u inat sebi i u inat tom nepoznatom sagovorniku, produžio vožnju nekoliko stanica. Bilo mi je, očevđeno, veoma potrebno da uverim i tog svog sagovornika i samog sebe kako maršruta nije uvek jedna ista, kako utvrdenog reda vožnje nema i ne može biti, i sišao sam iz autobusa na dalekoj telepskoj stanici, pred razrogačenim očima saputnika koji je tvrd verovao da moja silazna stanica može biti samo ta jedna, na uglu Tesline ulice, preko puta Katoličkog groblja. Kako tada, tako i sada, ja s vremenom na vreme, po davnom Židovom nauku, izlazim iz tog punog i prepunog autobusa kako je meni volja i kad mi to padne na pamet. Idem na Telep, na zelenu tratinu, svejedno kud. Navratim katkad u Vršačku 25, sve rede, na žalost, do Baranjihevih. A navratim jednostavno u podneblje Milenka Šerbana, medu one zelenle pužavice kojima Telep maše iznad svojih niskih crvenih krovova, sav prizeman i pitom. U toj hlorofilnoj plazmi, pod zelenom kokardom trave, mlade trave u Ba-

ranjijevom vrtu, sve je tako prisno i pitomo, skrije stare vrati, konjska zaprega lagano prolazi šrom, novogradnje se naziru u velikoj daljini, psi škijle na pragovima, a ona zmija puzavica od krošnji, ona arabeska Šerbanovića slika stoji zatečena pred nama kao sklupčana, kao pokorena. U zelenim aprilskim trenucima, kad nailazi ona *zeleni noći u aprili* o kojoj je u čuvenoj pesmi pevao Slavko Janevski, treba se pritajiti na Telepu, pred jednom starom, dobrom glinenom statuom, pred baštenskim vratima jedne kuće u Rakovačkoj ulici koja ne vodi ni kamo, u kojoj lokve traju do kasnog leta, kreketave i tamne lokve telepske. Tu još traje to neprikosnoveni zeleno svetlo s kraja grada, i tu je još linija horizonta uklapljen u poroznu, crnu njivu baštensku. Da mi je da sve to ispričam onom nepoznatom saputniku koji me je, avaj, među poslednjima uputio da idem iz autobusa na uglo Tesline ulice. Da mi je...

PODNEBLJE

U posleratnoj književnosti na srpsko-hrvatskom jeziku u Vojvodini, na žalost, i to u prvoj deceniji tog istog perioda, izražite pesničke ličnosti bile su odveć malobrojne ili odveć neprisutne. Blistava pesnička avantura Žarka Vasiljevića prekinuta je pesnikovim tragičnim odlaskom u smrt, ostavivši iza sebe izuzetnu brazdu naročito prečanskog hroničarstva, opervaženog nostalgijom i u isti mah dobroćudnom ironijom. Mnogopisac i lakopisac Bogdan Čiplić ogledao se u mnogim književnim rodovima, i nastavljao na jedan način uprkos mnogima svoju liniju parternog, anegdotama i podrobnim opisima naseljenog pesništva koje niti je bilo niti ostalo pomodno, pa stoga ima sve atribute opusa izgradivanoj koherentno, u punoj uslovljennosti sa sasvim specifičnom, odnegovanom darovitošću. Boško Petrović i Aleksandar Tišma pisali su i objavljivali poeziju ponajviše u prvim, početnim godinama svog književnog života, i postigli nesumnjivo značajnije i savremenice vidljivije rezultate u oblasti proze. Pavle Ugrinov je, takođe, izgleda definitivno, posle *Bačke zapevke*, napustio poeziju u korist nove, suptilne, bogate evo-kacije ovog panonskog sveta. Da kažem veoma kratko i jasno: iz tih sudbonosnih, početnih godina književne Vojvodine ostalo je, u domenu srpske književnosti, upravo pesničko ime Bogdana Čiplića, odista neosporno prisutno u poeziji. Zatim, odmah uz njega, Miroslav Antić i Florika Stefan su naselili ovo naše prečansko podneblje sensibilitetom i opsegom koji su bili odmah primećeni, kao što su u poslednjoj deceniji primećeni i prihvaćeni Pavle Popović, Jasna Melviner, Dušan Belčić, Gojko Janjušević, Vojislav Vulanović, Rade Tomić, Pero Zubac, kao nosioci pesničke štafete jednog vilačeta kome srpska poezija, od Branka i Zmaja preko Laze Kostića do Miloša Crnjanskog, duguje svoje možda i najznamenitije rezultate. Ja sam još, ako tako smem da kažem, u predgovoru antologije *Ravnica* (1961), napominjao kako ne postoji kao specifikum sa svojim zakonitostima i sudsbinama ono što se ponegde istina ovlašta, katkad i pejorativno, naziva vojvodanska srpska književnost. Baš obrnuto, postoje u Vojvodini, pokrajini višenacionalnoj i višeliterarnoj, pesnici koji pevaju na srpsko-hrvatskom jeziku, i koji ovo ravničarsko, panonsko podneblje dokazuju uzbudljivo i rečito. I kao u toj već davnoj knjizi, tako i sad shvatam čitav ovaj pesnički *naseljeni svet*, kako bi već Tišma napisao, nezaobilaznim u razmatranjima o pesničkoj ekspresiji ovoga jezika.

KRALJ TREF

Kada govorim ili pišem, sklon i inače podignutom glasu, izvijenom znaku uživka i oduševljenju koje je katkad bez mere, kako bi to naši nadrealisti rekli, ja s vremenom na vreme pomicam na Kralja Trefa, na njegov spušteni, oboren, ironičan ton tih replike i mirnog rezonovanja. Stoji to

tako, u mojim zamislima, Kralj Tref, sa bradom i u farmericama kao tih korektiv ali i kao sve prisutniji opozitum za prenaglašenost, za preterivanja, za patetiku. *Ne treba preterivati*, znam to dobro, ni sa kim, pa dakle neminovno ni sa tim mojim Kraljem Trefom koji sve ispod glasa, budan i razložan, na straži pameti, govori za dve oktave niže i za poneku razložnost više od svega onoga što se, u kovitlacima rečitosti snagatorka gura i greca pred nama i u nama. Kralj Tref, ledena voda naših brzih i zahuktalih razgovora, razmišljen i prisutan. Koji sluša.

PANONSKIE ELEGIE

Mogao bi se načiniti zbir, povetrik i interesantan, onih pesama koje smo, u ovom posleratnom vremenu, čitali, zaboravljali, čitali i pamtili na tu stoimenu temu Vojvodine. Od prve *Vojvodine* Miroslava Antića do hermetične vizije tog istog kraja kao provincijskog kina u davnim stihovima Vladimira Stojšina, od velikog, unisonog, nezavršenog psalma za Vojvodinu do stihova Slavka Almažana o tome da Dunav protiče kroz Novi Sad, od utišane kantilene ranih stihova Fehera Feranca do banatskog, krokijem iskazanog pejzaža Florike Stefan, od porozne, korozivne, metafizičke gline Ota Tolnaija do estradnog stiha Radeta Tomića, od dunavskih reminiscencija Jasne Melviner do evokacije panonske jeseni Dušana Belčića, od zavijorene, antičevski intonirane pesme Đure Papharhajja do tepanja toj čudnoj vodi koja se zove Dunav u pesma Gojka Janjuševića, od urbane, katedralne strogoće stihova Pavla Popovića do ravnicaškog štimunga lirike Mihaila Babinke, — ta iskazivana ili prečutkivana imenica treperi dosledna sebi i svom velikom, razvijenom izbledelo modrom čadoru letnjeg neba, kao velika stepska horizontala. Radomir Rajković u svojim *Panonskim elegijama* (Klub pisaca, Vršac, 1969) ima *Monolog za jedno vojvodansko veče* u kojoj se Vojvodini tepe, ali gorko, kao *ravnoj pustinja*, i u kojoj pada veče kao sneg po krovovima. Napominje taj trenutak i onaj ljubičasti sumrak novosadski, koji nailazi sa Dunavom, i u koji najednom utapa se prevečernji paorski žagor sa njiva, iz Begeča i iz Kovilja. Nisu dosledno elegične te panonske pesme Rajkovićeve, i nije u njima dostignuta poetska mera koja bi se pamtila. Ali taj *Monolog* otpočinje tu jednostavno i spontano, bez velikog gesta, iako sa velikim, svetim rečima tolikih pesnika Vojvodine.

USPENSKO GROBLJE

Kapela na Uspenskom groblju, u ledeno-modro martovsko praskozorje traje napuštena i stravična kao na Beklinovim slikama, sva u stilizacijama, nestvarna i vertikalna, u tom nepomičnom, krtom času. Jedan čovek stoji u toj kapeli i vodi svoj nemi razgovor sa Verom Milošević, starom 45 godina, samoubicom, može biti, i na tom starom groblju nema nigde nikoga sem njih dvoje, obavijenih zaustavljenim, već ledenim dahom voštanicu i ukrućenog, veštackog cveća. Kao na razglednicama, ovo staro Uspensko groblje ume da pokaže sto svojih lica, sto osobina. Najednom, to i nije ono isto Mileticevo i Jašino groblje, zaraslo u visoku avgustovsku travuljinu, naseljeno zrikavcima i uspomenama, sa malenim klupama naseljenim uz grobove starim, svenulim, žutim ženskim likovima, već jedan otuden predeo u kome čovek, sam i ozbiljan, najednom sve što ima kazuje, posle neprospatane noći toj istoj Veri Milošević koje više nema i koja to traje svoju poslednju noć među vertikalama ledenih, svetlucavih spomenika, svenulog mramora i natrulih krstača.

AMSTERDAM

Još neobjavljeni roman Marije Ćudine, oštaren izuzetnom stilskom disciplinom, insistira na pustari savremenog sveta i

duga, dakle na terminu koji je naišao pravo iz opsega njene poslednje, treće knjige pesama. Ali, takođe, on insistira na otudjeni čoveka, na nevidljivim, opojnim, večitim nitima koje ga, u velikoj, najvećoj usamljenoći, takođe vežu za poznanike, prijatelje, gospodare. Pri takvom stanju stvari, u jednom riskantnom, dugom, varijacijama naklonjenom monologu, koji traje duž čitave trase romana, Amsterdam se ne javlja samo kao mesto dešavanja ovog romana, već kao simbolična, sveopšta imenica za rasap, za lavirint, za beznadežnu situaciju našeg vremena. U tom Amsterdalu čovek je sam, on se večito nuda povratku koji zapravo ne postoji, on luta, on je pod opsejmom, on je na tragu negdanih uspomena, i sve što se s njim dešava, dok luta beznađenim svojim, stravičnim krajem, na izgled je mimo njega, i jedva ga dotiče. Međutim, kako ja vidim i čitam ovaj roman, izrazito misaone orientacije, kome su uostalom potpuno strani lirske izlivi i paravani, Amsterdam je u njemu, ili bolje: i u njemu samom, izglađnelom, napuštenom, odbačenom, njemu beguncu koji beži od nečega čemu bi se rado vratio, sav bespomoćan, užinjen, budan i protivrečan u toj svojoj velikoj pretrazi po sebi, po svom biću i svojoj memoriji. On, prva ličnost tog romana, sluga i gospodar u isti mah, čezne za okriljem u isti mah dok ga i odbacuje surovo i definitivno. Njegovo sumnje, njegovi odlasci, njegovo čutanje koje je leglo u prostore ove knjige kao velika mora, kao velika sumnja u sve što nas okružuje, sve je to u ovom rukopisu naznačeno jednom disciplinom i jednom svedenom rečenicom koja imponuje. Za one koji vole eksperiment, za one koji prate hrabre, često na stranputci zaticane trase našeg savremenog romana, ovaj „mali roman“ Marije Ćudine predstavljače pravo otkriće. Ja ga izdvajam pre svega zbog njegove uzdržane, negovane, čvrste strukture kojim se, poput Zilijena Graka, vraća svom biću i svojoj usamljenoći, kao prvo stepenoj svojoj inspiraciji.

MILARIĆ, DUNDIN, PRAŽIĆ

Konstituisala se, danas se već jasno vidi, novosadска škola kritičara dečje književnosti. Pre nekoliko godina jedan jedini kritičar koji se eminentno i dugoročno bavio delikatnom i suptilnom problematikom književnosti za decu bio je Husein Tahmišić. Danas se u prvom i, na žalost, još uvek malobrojnom ešalonu kritičara dečje književnosti nalaze Vladimir Milarić, Jovan Dundin i Milan Pražić. Milarić i Dundin su, da tako kažem, izniki na ovom našem, novosadskom terenu, pišući uporno i dosledno o ukusu i neukusu naše dečje književnosti, o prodoru nove osećajnosti u sfere iste književnosti, Dušanu Radoviću, Miči Danoliću, Mirjani Stefanović, o jeziku dečje pesme, našim čitankama i našim slikovnicama. Njima se, odlučan i kompletan kritičar, pridružio u poslednje vreme Milan Pražić, analitičan i ozbiljan, afirmišući svoj kriticizam argumentima koji su na tribini Zmajevih igara bili otpre primećeni i vrednovani. Volim da pomišljam na ovo troglavo sazvežde kritike dečje književnosti kao na malen ali odlučan i uticajan stozber budućeg institutskog, studiozognog, dugoročnog rada u Zmajevom institutu o kome razgovaramo, koji dozivamo, koji planiramo, Tvrdim da danas u ovoj zemlji i u ovom jeziku jedva da, izuzev Huseina Tahmišića, poseduje toliko kompletan, toliko pronicljiv, toliko izošten uvid u ono što se piše i objavljuje u domenu te još uvek podredene i od mnogih zaboravljane i previdane književnosti za decu, kao što to imaju ovi kritičari, toliko različiti u svom pristupu fenomenu dečje pesme, u temperatu, u kriterijski, ali toliko u biti složni u nameri da književnost za decu iznesu ispod plašta amaterskih poštalicica, dobronomernog a u biti snishodljivog aplauza, zmajovanske tradicije, otužnog ukusa zašćerrenih, sentimentalnih pevanja i priča o cveću, sreci, vila-ma i deminutivima naših pesmarica, ilustro-

vanih časopisa i lakiranih edicija. Ako nekoga zanima kako izgleda naša savremena dečja književnost, ako nekoga zanima kakva je njenja situacija, dokle je taj moderni naš senzibilitet stigao a odakle je krenuo, šta je uvažavao a šta je odbacivao u sve mu što se dotalo fenomena imaginacije pesme za decu, neka ne previda sudove i analize ovih kritičara, ovih pažljivih, strpljivih hroničara književnosti za decu. Nisu iza njih, odista, samo knjige koje su napisali, eseji i studije rasejani u časopisima i zbornicima, referati koje su čitali za tribinom novosadske plave sale na Zmajevim igrama, već su s njima pred nas pristigle i njihove značajne ambicije, njihove još neobjavljene i nenapisane knjige, njihovi dnevnički do vrha, do kraja margini ispunjeni ozbilnjom pažnjom nad tim krtim i suptilnim tkivom koji se zove dečja pesma i koji je, tako često, praznik za veliku i malu decu, za taj večiti plavi čuperak koji, po nauku pesme Miroslava Antića, treperi, nepoštušan i mlad, u svakom od nas.

VOJVODINA STARΑ

Ponegde i ponekad Vojvodinu posmatraju kao mecenatsku i paradošku, presitu i dremljivu, ugostiteljsku i nazdravicašku pokrajinu u koju se odlazi na vikend, „ujalku koji još časti vinom“, i u kojoj, još, traje barok, operavažen karnerima rečitosti i dobroćudnim lalinškim humorom. U tome, kako se meni čini, uporno traje utisak koji doprinosi osnovnim nesporazumevanjima u vezi s ovom ravničarskom pokrajinom. Rekviziti koje oko kamere ili pamćenje dołaznika u toj istoj Vojvodini obično nikada ne previda, turistički su površni i odveć dekorativni: u njima se ne ispoljavaju bitne karakteristike punog i bogatog života ovog mnogonacionalnog, složenog panonskog kraja. Nekoliko žetvenih svečanosti, nešto bunjevačkog folklora, mnoštvo spektakularnih gastronomskih ribolovačkih takmičenja, atraktivne ciganske kapele, karlovački rizling, anegdotične gozbe u znaku dobrih, starih vremena, pikantna replika bećarca, — to je, na žalost, tako često uprošćena, netačna projekcija Vojvodine stare, koja tvrdokorno, inertno traje uprkos mnogobrojnim saznanjima i bogatom stvaralačkom podneblju.

Ovu nakindurenju a netačnu projekciju Vojvodine uporno su sugerisali i svi oni vojvodanski kulturni subjekti, u ovom posleratnom vremenu, koji nisu bili dovoljno kreativni da bi potvrdili sebe i dokazali jedan ambijent, već su, linijom onih današnjih zadužbinskih akcija, nastavljali da korumpiraju jugoslovensku javnost različitim manifestacijama, institucijama, arbitražama, festivalima, ali bez sumnje i varadinškim banketima i turističkim svečanostima te daleke i bliske pokrajine. Večito se, u toj pokrajini, organizovalo nešto i arbitriralo nekome. Večito je radoznalost za stvaralačkim poduhvatima trajala odveć difuzno usmerena u svim pravcima, izuzev u pravcu svog vlastitog centra. Za moje osećanje odnosa, na primer, jedna izrazito profesorska literatura koja je u Vojvodini, prvi desetak godina posle rata, davala ton srpskom književnom životu, u potrebi organizacije, u potrebi polkoviteljstva i mentorstva, nije videla samo nastavak one današnje zadužbinske građanske linije prošlosti, već je videla i šansu za svoje bekstvo iz anonimnosti: u društvu poznatih imena, svi postaju poznati. Osobito ukoliko je poznati imena velik, paradan broj, a nepoznati sasvim malen krug.

Nekad su na ovom istom vojvodanskom terenu prenumeranti na nove izdavačke akvizicije činili potez koji ih je, pored ostalog, izdvajao iz anonimne mase. Do danas je gotovo jednako, ali nejednako skupo bilo ugraditi se u kakvu veliku, paradošku instituciju vojvodansku, ili pak naručiti za sebe i svoje prijatelje ili rođake pesmu u popodnevnoj nedeljnoj emisiji letnje sheme programa Radio Novog Sada. Sav ritual oko kulture, sav šarm starih zdanja, sav senzibilitet odnegovane tradicije, srećom, danas

više nije kadar da zameni, da prekrije stvarnu, autentičnu stvaralačku komponentu koja je, u mnogolikim i raznolikim kulturnama i literaturama te stare Vojvodine sve prisutnija i sve dramatičnija. Iako je mladim generacijama stvaralača u Vojvodini u posleratnom vremenu — baš usled one difuzne mecenatske svetlosti za koju niko nije bio prorok u svom selu, i u baš usled našeg donedavnog zajedničkog provincijskog odnosa prema manjim centrima zahvaljujući kome je, vazda, uspeh u Novom Sadu, recimo, bio tek poluupeš, — bilo veoma teško afirmisati svoju reč, svoju umetnost i svoju ličnost, može se reći da danas književna i stvaralačka Vojvodina nije više pokrajina zadužbina, vilajet mrtvih salasa, zavičaj institucija, već pre svega postojbina nekolikih generacija mlađih umetnika i pisaca. Nije to može biti vidljivo u prvi mah, za površan pogled. Mladi umetnici danas još nedovoljno reprezentuju. Njima se ne paradira. Ali ne mari: u Vojvodini ima još uvek dovoljno ličnosti koje se samo ponašaju, tako da mladima odista treba ostaviti njihovu divnu šansu da stvaraju. Jedna generacija pisaca koja, recimo, na srpsko-hrvatskom jeziku misli i piše u Novom Sadu, između trideset i četrdeset godina starosti, nema danas ni svoj časopis, niti pak izdavača koji bi prvenstveno bio okrenut u susret njenim interesovanjima i njenim rukopisima. Međutim, važno je što upravo ta generacija ne preti odlaskom, niti odlazi, kako je to u prošlosti činio, u magnetizmu većih književnih centara i boljih prilika, uvek premoćnih u odnosu na vojvodanske neprilike, veliki broj pisaca, od Isidore Sekulić, Veljka Petrovića i Miloša Crnjanskog do Bogdana Čipiće, Pavla Ugrića, Momčila Milankova i Vladimira Stojšina. Ta generacija pisaca, na veliko razočaranje pozicionara, nesklonih rotaciji i smeni generacija, ušančenih bajagi za sva vremena iza dekorativnih fasada zadužbinskih zdanja, preti ostankom i opstankom u tom istom prečanskom podneblju.

Tu, nedavno, saznali smo iz radova književnih istoričara kako je na poliglotskom terenu Vojvodine dvadesetih, ekspresionističkih godina ovoga stoleća dvojezičnost u madarskim časopisima bila u funkciji bojnjeg medusobnog razumevanja i stvaralačkog prožimanja. Žarko Vasiljević, Milan Dedinac, Dragan Aleksić trajali su, sa svojim poetskim ostvarenjima, u prevodu a katkad i u originalu na stranicama modernističkih madarskih publikacija dvadesetih godina, dakle gotovo istovremeno sa njihovim ranim književnim fazama. Nije to samo u tom trenutku, i samo na tim mestima. Shvatanje da je iznenadujući toliki broj narodnosti i kultura na tako malenom terenu, primer je nerazumevanja Vojvodine, njenog bića i njenog mentaliteta. Jednostavno, to nije iznenadujuće, to je tako. Ko ne računa sa datoču nacionalno složene Vojvodine, ko njen svačodnevni život posmatra očima punim vajkanja što između velikih rečka ne traje sudsina samo jedne, svejedno koje, ili bilo koje nacije, taj ne zna Šta je Vojvodina, i taj neka ne otpočinje uzaludan posao deobe jednog u biti nedeljivog terena koji pokazuje — ne od juče — u kolikim je razmerama moguć i bogat ravnopravan život među različitim narodima i narodnostima. U gotovo svakom šoru, u bezmalo svakom ataru, u komšilicima i baštama, mi smo, uvek, navičili da čujemo jezik koji nije naš maternji, ali je takođe jezik Vojvodine. To je tako, i tako će i biti. Vojvodina je vilajet koji pripada svima koji u nju žive i rade, sad i svakad. Svi smo mi u nju stigli, kad tad a neko i ranije, sa juga i severa, s istoka i sa zapada, i stizamo i dalje, pošto je vojvodansko podneblje dovoljno prostrano i dovoljno tolerantno da prihvati pruženu ruku dočasnika, ma sa koje strane stizao. Ne radi se tu samo o fizičkim migracijama koje na ovom terenu traju vekovima. Radi se tu o brizi o svima, a nikad i nikako ne o brizi za jedan nacion, za jedan atar, za Salajku ili Zlatnu gredu. Niko, pa bez sumnje ni Thomas Man, nije kadar da pomogne onim pogledima koji nastoje da snishodljivošć uč-

tivih, a u stvari odozgo postavljenih etiketa o solidnosti, organizacionim sposobnostima, metodičnosti i vrednosti drugih naroda, potesnički vrednuju susede. Ravnopravnost, pa konvencionalna, učiva fraza na blagdan. I ona se, takođe, ne podrazumeva u izjavama o poznavanju. Ravnopravnost, pa svakačko i na terenu kultura i literatura Vojvodine, pre svega se podrazumeva u priznavanju autohtonosti, ako hoćete i osobenosti razvoja tih istih kultura i literatura koje dišu svoj sopstveni vazduh i kojima nije tesno pod prostranim vojvodanskim nebom.

Stara Vojvodina ne zasluguje samo stari utisak o dremljivim trenucima građanskog sveta, nego dojam o jedinstvenosti književnog i geografskog atlasa. Nemojte misliti da literaturama i kulturama Vojvodine nedostaje samosvest, ta bitna, uticajna svest o sopstvenim rezultatima i sopstvenoj slobodi. Nije u toj Vojvodini sve onako kako nekima ličnim i u znaku ličnog režima komponovanim ambicijama konverzira: nigde nikoga, sem nekoliko umnih i pred tobožnjim provincializmom sredine rezigniranih i uvredeni sujetnih glava. Niti u njoj naši mnogojezički Parnasi traju u rezervatima iz kojih nije moguće izaći, niti pak moguće uticati, ali na koje se, sa sveštu o nadmoćnosti i efikasnosti tapšanja po ramenu, može dejstvovati. Budite sigurni da literaturama i kulturama Vojvodine u najvećoj mogućoj meri smeta snishodljiv pogled, priznavanje po kluču, po odredbi o „našim“ narodnostima kojima dopuštamo da traju, da dišu, da se, čak, u okvirima skromnim i nepretencioznim, razvijaju. Kriteristika, to nije stvar koju književna i uopšte kulturna Vojvodina ne voli: ona je upravo doziva, svakodnevno.

Otuda nije slučajno što pohodi koji se, ponegde, čine za prisvajanje autora književne prošlosti, isključivo po zakonu nacionalne genealogije, upravo u Vojvodini namah izgledaju neuverljivo i komično. Ni je bitan datum nastanka jedne kulture ili njenog konstituisanja na novom terenu u tolikoj meri u kolikoj je bitan datum njenog saznanja o toleranciji, o tome dokle se stiglo u prihvatanju dijaloga, u otvaranju granica. Bez svesti o potrebi takve otvorenosti, sa slepim, nosoroškim poniranjem u sitnoposedičku parcelu prošlosti, ne može se stići nikamo sum u miopiju uskogrudnosti koja u Vojvodini, a i drugde, svagda napominje fatalne, zlokobne godine pogroma i pokolja. Preko trulih plotova prevazidjenih shvatanja, u kulturnoj i književnoj Vojvodini, pojavljuje se danas sve glasniji i — budite sigurni — sve uticajniji duh nove korespondencije između specifičnih, autohtonih njenih stvaralačkih inicijativa. Tom duhu nije potrebno očajničko, pačično prisvajanje mrtvih pisaca, niti je potrebno borbeno isticanje borbenih atributa sopstvene nacije. Pomalja se taj duh sve intenzivnije i sve konsekventnije, i moguće ga je sasvim jasno razaznati i na daljinu, uprkos toržestvenim situacijama, pozivanju na tradiciju, zaklinjanju leporekim, probranim, benzinom očišćenim rečenicama. To je duh koji ne poziva u pomoć dobra stara administrativna vremena. On računa u prvom redu sa korespondencijom ravnopravnih, sa novim odnosom, i sa mogućnošću da se, pred paradnom fasandom građanske Vojvodine, još u većoj meri afirmiše klima razumevanja i poštovanja. Vojvodina stara ima svoje zrele preporodne trenutke. U vreme kad, na žalost, postoji tendencija da se poneki naši centri zatvore u sebe, kao i da dejstvuju u okvirima nekakve lige klubova bez prelaznih rokova, nekritički nastrojeni prema sebi, a ignorantski prezrivi u odnosu na druge centre, ta ista Vojvodina nudi, kao svoje časno, čisto rešenje, korespondenciju ravnopravnih i specifičnih kultura.

KRLEŽA I RANI CRNJANSKI

Pišem rad koji ima namenu da pokaže kako je, za potrebe jednog kompletnijeg uvida u ekspressionističke godine hrvatske i

srpske književnosti neophodno analizirati Krležinu literaturu i literaturu ranog Crnjanskog, kao često komplementarne i pokatkad sinhronizovane književne projekcije, usmerene konsternirano ka fenomenu rata i poremećene ravnoteže ratnih i poratnih godina posle prve svetske vojne. Utisak o poremećenoj ravnoteži ne nailazi samo iz poznatog ekspresionističkog manifesta Stanislava Vinavera, nego se javlja bukvalno na svim stranama, u tim uticajnim, davnim već poratnim godinama. Rodeni iste godine, Krleža i Crnjanski, bez sumnje i kao pripadnici iste generacije koja je rat doživela kao kataklizmu i katastrofu takozvanog stoletnog evropskog mornodopskog vremena. Ne samo boravak i život u malim garnizonskim gradovima Panonije i Austro-Ugarske uopšte, ne samo jetkost nihilističkog potеза koji se može jasno videti i u Krležinoj lirici i u lirici Crnjanskog, ne samo tematika ratnih prizora i krvav borbor pejzaža ratnog nevremena, ne samo intenzivan, bujan i često buran izraz, već i mnogo šta što je specifično za svakog od njih u tim ranim, davnim danima stoji u dijalogu koji je bio upečatljiv a bez sumnje i vrlo, vrlo uzbudljiv. Posmatran književnoistorijski, taj dijalog ranih faza dvojice istaknutih pisaca srpskohrvatskog jezičkog područja, svakako označava fenomen koji će se razmatrati i razvijati u analitičkim akspertizama dugoročno. Rad koji piše hoće jednostavno da ponudi jednu mogućnost takvog izučavanja i da se založi za analizu, i to komparativnu analizu ranih ostvarenja ovih autora, kako bi se sa više pouzdanja moglo razjasniti u čemu je sve bila karakteristika pesnika koji su u toj generaciji, vеhemento i poglavito negatori, s gorkim osmehom rezignacije ili pak patetičnog, naglašenog gneva, sricali pesmu čoveka koji peva posle rata, u trenucima poremećene ravnoteže.

SEŠITY

O stvaranju kao meri humanizma pitali su nas tridesetoricu pisaca, umetnika, publicista, filozofa... Pitali su nas, u zajedničkoj anketi sarajevskog Izraza i praškog časopisa *Sešity*. Jedan od učesnika ankete među kojima su, u gotovo jednakom broju, bili i jugoslovenski i čehoslovački autori, upitao se, u opštijoj, dramatičnoj i traumatičnoj atmosferi našeg nevremena: „Znači li to da humanizam spada u opasne iluzije?“ (Vratislav Effenberger). A mi smo, u tom znatno potištenom horu anketnih odgovora pisali o *nepristajanju na poraz*, Miklošu Radnotiju, njegovim dopisnicama, Papiniju, Mahleru, Dubravku Horvatiću. I citirali smo, i ovde, G. Grinu: „Osećam se nelagodno, dakle postojim“. Preturam je već danima tu svesku praškog časopisa, nigde i nikako mesto ne mogu da joj nadem. Mi ne pristajemo na poraz, mi ne nameravamo da čutimo, svi smo bili složni u tome. A, zapravo, oko nas traje sudsibna onog istog panonskog puta, stravičnog i u biti nepoznatog, na kome je Radnoti, sav loman i izgledne, prepušten još jednom ritualu zla, pisao svoje poslednje stihove da bi se, kao mera čovekove patnje i trpljenja, nastavili u beležnici jednog drugog zatočenika, jednog drugog pesnika, odišta. *Sešity* su svedočanstvo, i o ovom praškom nevremenu u kome nam je, nelagodno, bolno, jezivo.

OGLEDALA U RADNIČKOM DOMU

U martu, dok su trajale duge i uzbudljive sednice Kandidacione konferencije u dvorani Radničkog doma, meni je najednom pred oči naišao trenutak kad smo, studenti prve godine, u poznu jesen 1954. ili pak prvi meseci 1955. godine, bojažljivo stiskajući u ruci, duboko na dnu džepa, tanušnu paru džeparca, ulazili u tu istu zgradu na tragu onog davnog restorana sa ogledalima koji je, osvetljen do duboka u noć, na kraju Bulevara, svetlucao na fonu zamraćenog i bezmernog Dunava. Sad davno već nema ni tog restorana, a čini mi se nema ni onih

davnih, i tad već posuknulih ogledala u kojima smo se, tad, ogledali, uspravljujući se i mršteći, kako bismo izgledali stariji i ozbiljniji, a ne tek golobradi brucoši. Kako bismo sad izgledali, svi, redom, pred tim nepostojećim ogledalima na koja sam mislio u trenucima dok je generacija današnjih dvadesetogodišnjaka za govoricom raspravljala o proceduri, demokratizaciji, kandidatima? Verovatno nas ta davana ogledala ni prepoznala ne bi. Uostalom, ni ona ne bi uspela da nas sakupe, sa svih krajeva sveta, iz tako različitih sredina, redakcija, ustanova, škola, inostranstava, političkih foruma, izvršnih veća, luka, komiteta, instituta, poljoprivrednih imanja. Nas ozbiljne i preozbiljne, zaboravne u odnosu na taj davnii i nepovratni maleni Novi Sad u kojem se pred neobloženim zdanjem direkcije Dunav Tise Dunava stajalo kao pred jedinom tad gradevinom od formata, ali u kojem je isti ovaj kontinentalni sneg nailazio na sive plohe dunavskih kejova kao opomena prolaznosti i tihog panonskog sna.

TIVADAR VANJEK

Navršila se godina dana kako je Tivadar Vanjek izlagao u venecijanskoj galeriji S. Stefano. I sada se sećam kako sam živo želeo da tih prolećnih venecijanskih dana zavirim u tu galeriju gde je stolovala Panonija, mirovao ečanski šor, nestajalo sve u perspektivama banatskih horizontala. U galeriju nisam stigao, nisam naišao, a u katalogu za tu Vanjekovu izložbu napisao sam i sledeće:

Ko je Tivadar Vanjek? Jedan slikar koji poseduje svoj vlastiti znak, svoju Panoniju, svoju paletu među paletama mnogobrojnih savremenih slikara Jugoslavije. Niko, kao on nije tako uznosito i inspirisano sugerisao atmosferu panonskih naselja, tihе radosti malenih tremova seoskih kuća, skrivenih inventara starih škrinj, golubarnika, ikona, prituljenih petrolejki, obojene grnčarije, starih vezova, zasenjenih prozora iza kojih tihо svetluca upaljena sveća ili beli cvet. Niko kao on nije, na pononskom terenu, bio okrenut unutrašnjim predelima ove beskrajne ravnice što se — na dnu negađašnjeg mora — bogato rasprostire duž Dunava i Tise. Jedan savremenih beogradskih pesnik ima stih, i ja volim da ga ponavljam: *Tu, gde nekad zatekla se Panonija*. Upravo taj stih mogao bi da se, kao moto, stavi uz ovo veoma koherentno, dosledno ujednačeno i ujednačavano slikarstvo. Kao što na Vanjekovim platnima nikada ne postoji mrtva ploha zatvorenih prostora, već se iza prvog plana uvek nazire drugi, još jedan, i još jedan, i tako redom još mnogi planovi, tako se i u ovim panonskim kućama i dvorištima, prostrano sagradenim na prostranoj zemlji, u pogasloj paleti kasnog leta, neslućeno otvaraju novi prostori. I otkrivaju sve novi i novi prizori u tobožnjoj jednoljnosti ravničarskog tla. Tu vreme umire, a stari satovi i na Vanjekovim platnima i u tolikim panonskim domovima otkucavaju svoje sopstvene vreme. Neujednačeni i hriviti. Postavljeni da im se veruju.

Za Tivadarom Vanjeku ni jedan jedini prizor, ni jedan jedini prostor omeden visokim zidom, zamandaljen vratima, zastriž zastorima, nije konačan. I nije zatvoren. Mogućnost jednog osvetljeneog okna i perspektive soba koje se bogato nižu jedna za drugom, uvek je jedna velika, živa šansa kojoj valja verovati. Lirska komponenta Vanjekovog stvaralaštva sve to spaja, sve to iznutra ozarava jednim senzibilitetom koji nagoćeštava dramu. Simboli tog osobenog slikarstva uzeti su iz riznice narodne umetnosti. Međutim, svemu je dat rafinman jedne umetnosti koja svesno nastoji da bude poistovećena sa detinjstvom, sa naramicima uspomena, sa lepotom tihih svečanosti kad miruju stare stvari, a okolo vlasta mir. Dođostanjen i oplemenjen.

Za mene, u ovoj beskrajnoj ravnici, veće nailazi onda kada se na tremu jedne Vanjekove slike, pali mala petrolejska lampa. Tad valja reći, zajedno s ovim zatvorenim prostorima, kako veće je već tu.

Dobrica Erić

proleće u slavkovici

Zirovito sunce pošto-poto hoće reku u vunjarki balučenoj voćem.

Kuće nanizane na dug kanap ceste jedna se od druge po baštama kriju: To je derdan neke planinske neveste koja začarana sanja dvegleđu.

Kršna brda drže nebo na rukama. Hrast se po čukama grli sa bukvama.

Starac, rezač loze, što kleče pred čokot seće makazama proplamsale kosti. Pesma kopača vinograda, klokot bardaka i blesak u kršu svetlosti.

Svirka daljina i krovok voda u žicama zemlje i dalekovoda.

Osvešćen mladić, tek pao s meseca skuplja po đurdevku svilene oblačke. Cobanica lišena ljubičice jeca pod jabukom koja raste naopake.

Blista česma — zlatna žila kucavica stene nad kojom se javlja kukavica.

Trešnja u deveđoj venčanici žari pčele i med kapljе iz biljnih čabrova. Doručak pod vinjagom gramofona: stari sir briga sa mladom salatom abrova.

Drhte dojke snaša od Ba do Poloma kad grunu mine sa kamenoloma.

Kuca srce „dajca“ u pećini tajca. Mlad kamenorezac sa skorelim grčom na licu, zagledan u motel vrh Rajca pije mlako pivo u hladu pred krčmom.

Bruje probudeni šorovi ko davni pčelinjaci u sjaju rosnih visoravnih.

Nadražena reka miluje temelje. Crkva i škola razdvajene plotom. Buket majske lice u vazi nedelje. Groblje s brega pruža kandže za životom.